

I Storvallen sägs att.....

I början av 1940-talet samlades och gjordes anteckningar om vad de gamla hade att berätta om gången tid. Tanken var att materialet skulle publiceras, men av okänd anledning blev så aldrig fallet. Nu har intresset och förståelsen för värdet av dessa gamla berättelser åter vuxit, och tiden synes vara inne att förverkliga den ursprungliga tanken.

I det följande återges först 40-talets anteckningar i oförändrat skick, varefter nyskrivna kommentarer och tillägg följer. Enligt rubriken har det hela nedskrivits av Ante, dvs Anders Jonsson. Enligt uppgift av en av Antes söner har denne dock inte kunnat göra detta.

Vid den tid då uppteckningarna gjordes, vistades den kände författaren, fil. dr. Alfred Jansson i Storvallen, och i själva verket är det han som gjorde arbetet, även om han av någon anledning låtit Ante stå som författare.

Sägner och berättelser.....

Sägner och berättelser av Storvallsbor nedskrivna av Ante 1943.

Sagesmän.

Följande jämtländska berättelser äro upptecknade i Byn Storvallen, Åre socken. Byn ligger i en mycket avlägsen trakt, och dess invånare livnära sig på det lilla åkerbruk den karga jorden tillåter samt på boskapsskötsel. Sages-män ha varit följande:

Hemmansägare Anders Olofsson, född i Storvallen, där han bott alla sina dagar. Berättelserna har han hört av sin farmor. Hon var född i Vik, Åre, år 1804 och flyttade till Storvallen på mitten av 1800-talet.

F.d. hemmansägare Ante Jonsson, född i Handöl 1858. Där var han getpojke tills han vid 19 års ålder kom till Storvallen och fick eget hemman. Sedan dess har han bott där och fört ett mycket strävsamt liv. Han berättade stolt, att han och hans 83-åriga maka aldrig varit sjuka. Hans son hemmansägare Herman Antholm, född i Storvallen 1895, har också bidragit med en del berättelser.

Ingen av sagesmännen tro enligt egen uppgift på spöken eller andra övernaturliga ting, med det de själva upplevt, bedyra de vara dagens sanning. Hur det än må vara med sanningen i berättelserna, är det mycket lätt att förstå, att man, då man under mörka kusliga höstkvällar befunnit sig ensam ute i de oändliga ödemarkerna, kunnat se både tuftar, jättar och gengångare.

Berättelser om jättar.

Landskapet i Storvallstrakten inger, mod sina grovt tillyxade former, genast den föreställningen, att just här har i svunnen tid jättar strövat omkring. Så har också varit fallet. Fortfarande berättas sagan om tre jättar, Grim i Handöl, Rut i Skut och Ott i Ottsjön. De hade sina boningar i var sitt mäktigt fjäll, respektive Snasahögarna, Åreskutan och Ottsfjället. Om deras utseende förtäljer sagan intet, men väl om deras ofantliga storlek och hättstyrka. Så säger sagan:

En dag hade Rut i Skut bjudit Grim i Handöl på fest. Under den 4,5 mil långa vägen, som Grim tog i ett par kliv, råkade han sätta ena foten i den tämligen stora Åresjön. Då han kom fram till Rut, beklagade han sig över det dåliga väglaget och sade, att han på vägen råkat kliva i en göl, så han blivit våt om foten.

Snart blev det genbjudning hos Grim. Rut begav sig det i god tid och passade på att se sig litet omkring under vägen. Då fick han se en bonde, som gick och plöjde. Rut böjde sig ned och plockade upp bonde, häst och plog och lade dem i sitt förskinn. När han kom till Grim överlämnade han fyndet som gåva till barnen att leka med.

Ibland hade jättarna tävlingar sinsemellan. Grim i Handöl och en norsk jätte, som bodde i gränsfjället Kluken, tävlade en dag i varpakastning. Grim tog upp en stor sten och kastade. Kastet var felriktat, så att stenen for rätt in i ögat på den norska jätten. Denne tog sig då för ögat och undrade, vad det var för smuts han fått i det. Därefter tog han ut stenen och kastade den på marken.

Jättarnas varpasten, som står på vägen mellan Storvallen och Kluken, visas än i dag för nyfikna turister: den är spetsig och sitter ordentligt fast snett i marken.

Om tuftar.

Herman Antholm har av sin farmor, som dog 97-årig i Storvallen, fått reda på hur tuftarna sågo ut, hur de levde, och hur de bodde. Men han tillade, när han berättade, att hon var mycket skrockfull.

Tuftarna voro små dvärgar med röd toppluva och uppträdde massvis. De bodde i Johanhögen, som ligger invid Rundhögen. Antholms farmor har berättat, att de i allmänhet hade mycket boskap, och att hon ofta såg dem med stora hjordar i närheten av Johanhögen, och vid de gamla fäbodvallarna, där de trivdes gott. Man skulle alltid vara snäll mot tuftarna, så de trivdes. Då hade man hjälp av dem i allt man företog sig.

Tuftarnas hemvist, Johanhögen, som ligger cirka en kilometer väster om Storvallen efter Lill-Tävlans dalgång, har fått namn efter en slöjdare, som hette Kopp-Johan. Denne brukade sitta där och tälja skopor och koppar ur björk. Det gick till så, att han tog ett björkstykke och satte kniven till, och det stod inte på, förrän han hade den finaste kopp eller skopa färdig. "Men det var inte så konstigt, att det gick så fort och lätt för honom", sade Anders Olofsson, "för farmor sade, att han stod på god fot med tuftarna, och att hon flera gånger sett, hur de fört kniven åt honom".

Herman Antholm hade hört berättas, att hans farmor, identisk med Anders Olofssons farmor, en gång sett tuftar. Då hon var på en fäbod mellan Rundhögen och Storvallen, fick hon se tuftar, som hade kreaturshjordar med feta, frodiga kor. När hon skulle driva hem sina kor, såg hon, att en av tuftarnas följde med. Som hon hade hört berättas, vad man skulle göra i ett sådant fall, tog hon ett stål och kastade det över kon och uttalade orden: "Gud välsigna Dig min ko!" På så sätt skulle enligt sägnen kon bli ens egen. Men när hon gick fram till kon, blev hon mycket besviken, ty det var ett av hennes egna djur.

Ante Jonsson, som bedyrar, att han inte tror på tuftar, men dock på att det säkert finns oförklarliga fenomen i naturen, har en gång sett något, som kanske kan tillskrivas tuftar.

När han var getapojke i Handöl på 1870-talet, var han en dag med getterna vid en koppargruva på Snasahögornas sluttning. Där fanns en gammal smedja med stenvägg och ett torvtak, som delvis fallit in.

Han höll på att plocka hjortron i närheten, då han fick höra, att det arbetade i smedjan. Eftersom den inte använts på långliga tider, slog honom genast den tanken, att det inte stod rätt till. Han trodde, att det var någon, som gått in för att skrämma honom, och gick därför runt smedjan, så att han kunde se in genom den halvöppna dörren. Just då han kom dit, avstannade arbetet, och han kunde inte se en levande själ därinne. Om det var bergsfolk eller tuftar, som hanterat verktygen, vet han inte, men att det var något övernaturligt, kan han gå ed på, och än i dag kan han höra, hur det sjöng i stället, och se, hur gnistorna flögo om glödhögen.

Luskungen.

Den 1 augusti på kvällen var det stor uppståndelse i Storvallen. Man hade sett "Luskungen". På min förfrågan, förklarade Anders Olofsson, att "Luskungen" var en omkring 2 meter lång orm. Men det var ingen vanlig orm. Den var sammansatt av flera millioner små troll. Varje troll var knappt en halv tum högt, och de höllo i varandra. Trots att de sprungo, allt vad de orkade, rörde sig "Luskungen" ytterst långsamt framåt och var nu på väg mot Storvallen från Storlien. Det var mycket länge sedan "Luskungen" hade visat sig nu, och man var inte glad, att han kommit fram, ty sagan förtäljer, att då "Luskungen" visar sig, kommer nödår och ofrid.

Dagen därpå kunde många bekräfta, att "Luskungen" inte var en fantasibild, sedd i skymningen, utan verklighet. Den låg trampad av en häst. på vägen till Storlien, men den var inte sammansatt av små troll utan av larver till en mygga. Sagans förutsägelse, att den visar sig, då nödår och ofred skall följa i dess spår, får sin förklaring i att larverna endast bege sig på vandring, då de i följd av svår torka icke kunnat skaffa sig föda, och vid svår torka brukar skörden ofta slå fel.

Armfeltska arméns tåg nyåret 1718.

Om Armfeltska arméns förtvirlade kamp mot fjällstormarnas styrka har inte Jonsson hört berättas mycket i sin födelsebygd. En del har han vis-serligen glömt, men av hans berättelse får man dock en tämligen god bild av läget.

Då armén hade nått Tydalen i Norge, frågade Armfelt en gubbe, vad han ansåg om ett återtåg över fjällen till Handöl. Denne lär då ha yttrat: "Ja, Hvis de kan bruke skien og er gott kledd, saa grejer di dockers nock." Men då han fick se den illa rustade styrkan, tillade han: "Men Gud bedre, dere Karar di ser da rett icke ut og vare kledd for fjelldet." Men Armfelt lät inte avskräcka sig.

Han tvingade två män från byn att följa med som vägvisare, och då han inte litade på dem, tog han med deras hustrur som gisslan. Så började det ödesdigra återtåget. Redan första dagen började snöstormen, och i diset försvann en av vägvisarna och tillika en häst med dyrbar last. De hade återvänt till Tydalen, och det berättas, att man av fruktan för svenskarnas återkomst och hämnd sänkte hästens dyrbara last i en brunn. Att lasten var värdefull bevisas av att gården sedan dess blev välbärgad.

Första dagen hann man till en tjärn, där man rastade. Sedan dess har tjärnen benämnts Svensklägertjärn. Men kylan var stark, och stormen bitande, och man var tvungen att fortsätta. På kvällen slog man läger på Essandsjöen inte långt från svenska gränsen. Under detta nattläger led armén sina största förluster under återtåget, trots att man gjort upp eldar av gevärskolvar och annat brännbart, frös massor ihjäl.

Vid uppbrottet från Essandsjöen på morgonen stod flera grupper på tre fyra man lutade mot varandra och tycktes sova. Då man ropade till dem att ställa opp, hörde de inget, och då man gick fram till dem för att väcka dem, föllo de i snön. Stormen och kylan hade gjort sitt.

Andra dagen fortsatte den hemska färden, och överallt lämnade armén döda eller döende krigare i sina spår. Man kom nu in på svensk mark, till Ena-älven, som flyter från högfjällen (Sylarna) till Ånnsjön i Handöl vid ett ställe, som kallas Bustvalen. Då försökte den norska vägvisaren, trots att han hade sin hustru att tänka på, att lura den svenska armén åt fel håll och gick mot strömmen. Men Armfelt misstänkte detta och lät hacka hål på isen. Då man märkte norrmannens list, höggs hålet upp, och han dränktes utan prut. Så gick färden under kamp mot storm och snö vidare längs Enans dalgång. Vid Rundhögen gjordes rast. Soldaterna gjorde upp eldar av gevärskolvar. Krafterna voro nu så uttömda, att man beslöt lämna krigskassan, som var onödig börda att släpa på. Stället utmärktes väl, och meningarna äro fortfarande delade, om kassan hämtades senare, eller om den finns kvar ännu. Frankomna till Handöl stupade också en del på grund av sviterna efter den mödosamma marschen. Men nu hade man kommit till bebodda trakter, och de, som hade några krafter kvar, kommo med böndernas hjälp snart till Duved, utgångspunkten för den ödesdigra expeditionen.

Sommaren 1719 gick några karoliner tillsammans med en präst vägen tillbaka och begrovo liken, som lågo efter den 5 mil långa vägen. Prästen skall ha yttrat, att han aldrig sett något så hemskt som alla dessa dödsskallar, som grinade mot honom överallt i fjällen. Men alla tecken voro inte igensopade med dessa begravingar. Ända in i nuvarande tid har man funnit spår efter armén, som knappar, spännen, bajonetter m.m. På senare tid har man också börjat leta efter gravar.

I Handöl har man funnit en stor grav, och med åren kommer man säkert att finna fler, som påminnelse om det hemska nyåret 1718.

Dolda Skatter. Armfelts krigskassa.

När karolinerna kommo fram till forsen vid Rundhögen, voro de mycket utmattade. Som de saknade bränsle, slogo de sönder gevären och använde kolvarna till ved. Vid den lilla eld, de så kunde göra upp, lägrade de.

Nästa dag voro alla ännu mer uttröttade och för att spara sina krafter så mycket som möjligt, lämnade de kvar, allt de kunde avvara. Bl.a. grävde de ned krigskassan.

Om den berättas, dels att karolinerna hämtade den på sommaren, dels att den fortfarande ligger kvar. På sin dödsbädd skall Armfelt ha yttrat: "Den som finner mitt bläck, han finner min skatt". Många har funnits, som sett, att björkarna varit "bläckade", och många har sökt efter kassan - men hittills förgäves. Enligt sägnen skall letandet ske en midsommarnatt under fullständig tystnad.

Följande berättas om två män från Handöl, som begivit sig för att leta efter skatten. För att vara på den säkra sidan mot trolltyg hade de från kapellet i Handöl stulit en mässhake, som skulle skydda mot alla övernaturliga ting. Då de kommit fram till forsen vid Rundhögen och skulle börja gräva, fick de se en mystisk gestalt, som mumlade: "Vilken skall jag taga först?" - "Inte mig!" skrek den ene, och så rusade båda vettskrämda därifrån. -Men man anser allmänt, att hade de bara varit tysta, skulle de säkert ha funnit skatten.

Renandars skatt.

Den första invånaren på Storvallen var lappen Renander. Före sin död skall han, enligt lapparnas sed, lagt sina pengar i en stor gryta och grävt ned den. Ingen har sedan kunnat finna den, men två har varit mycket nära.

Den första var Anders Olofssons farmor. Hon var en dag uppe på Finnvalen och letade efter en bortsprungen ko. Hon fann den snart, och som det var sent, skyndade hon sig hem. Då hon passerade några väldiga klippblock, såg hon en gryta, som det glimmade i. Det var för sent på dagen, för att hon skulle kunna stanna, och därför tog hon märke på platsen, och skyndade vidare. När hon senare skulle gå tillbaka och hämta grytan, kunde hon omöjligt återfinna platsen.

Den andre, som trodde, att han skulle finna skatten, var Anders Olofsson själv. En gång, när han var på slätter, slog han i något hårt med lien. Det glimmade till. Han berättar, att hans första tanke var, att han funnit Renanders skatt, varför hon blev så glad, att han knappast visste, vad han skulle ta sig till. Men hans förhoppningar gäckades. Det, som lien tagit i, var visserligen en stor koppargryta, men den var tom. Han tror, att säkert alla i Storvallen letat efter skatten.

Klukskatten.

Enligt en gammal sägen skall en stor skatt ligga förborgad i gränsfjället Kluku.

En norsk bonde från Meråker lär ha funnit rent silver där. Sedan han av en guldsmed i Trondheim lärt sig smälta och forma den ädla metallen, gjorde han själv de allra vackraste silverarbeten bl.a. till socknens kyrka. Var gruven låg vet ingen. På sin dödsbädd talade han om, att den var belägen i Kluku, och att den var synlig från hans gård, men att han täckt över den med mossa, så att ingen skulle finna den.

Och ingen har funnit den, trots att många sökt ivrigt. Att det finns silver i Kluken, vet man, men den malm, man funnit, har varit av så låg halt, att det inte lönat sig att bryta. Många tro, att bondens historia om gruvan var ett svepskäl, och att han i själva verket fått sitt silver från Armfelts krigskassa, som han funnit. "Ja," säger H. Antholm, som berättade, "det kan väl också hända, att han hittat Renanders skatt. Vad vet jag?"

En gengångare.

En höstdag i slutet av september råkade Herman Antholm ut för en ganska kuslig händelse under jakt vid Kluken. På hela dagen hade han bara träffat en människa, en jägare från Storlien. De hade skiljts, och han var på hemväg, då han plötsligt på ungefär en halv kilometers avstånd fick se en man, som han inte kände igen. Mannen var klädd i en lång, fotsid rock och hade en stor rän-sel på ryggen. Han stod stilla och spanade, i det han skyggade med handen för ögonen. När han fick se Antholm, tog han ned handen och började gå mot honom. Antholm, som tänkte, att främlingen ville honom något, satte sig och väntade. Ju närmare främlingen kom, desto mer bråttom fick han. Sista biten bestod av en dal, som hade så branta sluttnigar, att Antholm inte kunde se honom, när han var längst ned.

Han satt och väntade, men ingen kom. Då gick han fram till dalranden och såg ned, men kunde inte se en människa där. Kuslig till mods begav han sig hem i hastig takt.

Först efter flera år berättade han för sina vänner om denna händelse. Man sade då till honom, att det var dumt, att han inte gått ned i dalen och undersökt detta ställe, där mannen försvunnit, ty i just den dalen hade en västgötaknalle blivit mördad för länge sedan. Man ansåg, att knallen nu gått igen för att visa, var han fanns, och för att han skulle få en hederlig begravning. Hade Antholm gått dit och sett efter, skulle han säkert funnit spår efter knallen.

Då Antholm hört detta, tog han en karl med sig och gick dit för att se, om han kunde finna något spår. Men han återfann aldrig skelettet. Dalen var lätt att finna, men var han suttit eller gått ned i dalen, kunde han inte komma ihåg.

Namn.

De flesta namn, som förekommer i dessa historier, ha sin särskilda härledning, som här skall klarläggas. De norska namnen ha tyvärr varit omöjliga att analysera. Namnet Bust vallen, det ställe, där Armfeltoka armén kom in på svensk mark 16 kilometer söder om Storlien, är sammansatt av adjektivet bustig och substantivet val. Bustig är detsamma som rustig, och ett bustigt ställe är ett ställe, där det lätt blir oväder. Med val menas ett lägre, skogklätt fjäll; d.v.s. det når inte över trädgränsen.

Finnvalen, en bergskedja, omkring 2 kilometer söder om Storvallen, är sammansatt av finn-, lapp och val, se Bustvalen.

Rundhögen, 1 kilometer sydväst om Storvallen, har fått sitt namn av en bergskulle i närheten, som är formad som ett halvklot.

Snasahögarna har bildats av uttrycket "det snår illa" - det driver illa, och är således ett fjäll, där vindarna driver upp stora snömassor.

Storliens sista sammansättningsled - lien- förklaras av att stationssamhället ligger på sluttningen av en stor li. En li är ungefär detsamma som en vall eller sluttning.

Storvallen kallas så för att skiljas från de små vallar runt omkring, där korna släppas ut sommartid. Byns rätta namn är dock Lilltäveldalen. Detta namn har den fått av Lilltävlan, som flyter förbi. Lilltävlan flyter upp nära norska gränsen i samma sjö som Stortävlan. Dessa båda vattendrag tävlade i tidernas början om vem, som skulle komma först till havet, och Stortävlan, som banade sig väg mot väster, hann först och blev mäktigast.

Hur Åreskutan fått sitt namn, vet man alldeles säkert. Då Noak en gång seglade i sin ark eller skuta, stötto han en dag på grund. Då tog han en åra och fick skutan från grundet med hjälp av den. Grundet var Åreskutan, som således fått sitt namn efter Noaks åra.

Duved, Armfeltska arméns utgångspunkt och återsamlingsställe, ligger efter järnvägen Östersund-Storlien. Enaälven, som rinner upp vid Storsylens fot, är början till vad som senare blir Indalsälven. Handöl, en liten by, som växt upp kring Handöls täljstensbrott, och Handöls lappkapell, ligger nära Handölans utlopp i Ånnsjön. Ottfjället, jätten Otts bostad, ligger ett par kilometer norr om Vålådalens station.

Kommentarer och tillägg.

Sagesmännen.

Hemmansägaren Anders Olofsson ägde Norigården. Han var född 1871 och dog 1963. Hans farmor hette Karin Olofsdotter och var dotter till den förste nybyggaren i Storvallen, Olof Jonsson. Han blev änklings då dottern var 13 år gammal och flyttade två år senare från Vik till Storvallen. Senare följde dottern efter och genom henne får vi således anknytning till Storvallens första tid. Hon var född 1804 och dog 1901.

Hemmansägaren Anders (Ante) Jonsson ägde Oppigården. Han var född 1858 och dog 1946. Sonen Herman Antholm föddes 1895 och dog 1951. Samtliga sagesmän har således hela sitt liv varit bosatta i Åre socken och större delen av tiden i Storvallen.

Herman Antholms farmor hette Märta Andersdotter, född 1827 och död 1923. Uppgiften om att hon är identisk med Anders Olofssons farmor är fel. Förväxlingen kan bero på att båda nådde nära 100 års ålder.

Vargplågan.

Namn som Vargbäcken och Vargli påminner om det hot som vargen utgjorde. Det berättas också att en morgon, då husmor på Övervallen skulle gå ut ur stugan, fick hon se en främmande hund, som låg på trappstenen vid ingången. Hon fick tag i en kvast och svepte till hunden med ropet: ge dig iväg, byracka. Då hunden sprang sin väg, fick hon se att den var en varg. Det är därför inte så konstigt, att man flyttade över till Storzvallen, som ansågs säkrare.

Spöken.

Det finns inga spökhistorier från Storzvallen. Däremot berättas, att samerna är övertygade om att det finns spöken på Järvbäcksvallen och inte vill gå dit ens i fullt dagsljus. Ägaren till Rekdalsstugan, Åke Engwall kom för något år sedan gående mot Järvbäcksvallen tillsammans med en same. Då de kommit något hundratal meter från stugan stannade samens och ville inte gå längre. Åke Engwall fortsatte men fick plötsligt se att något rörde sig bakom fönsterrutan. Han stannade, tvekade men skämdes och fortsatte. I stugan fanns en fiskare, som tagit tillfälligt logi.

Att finna väg.

Invånarna i Storzvallen använder aldrig karta men visar en otrolig säkerhet då det gäller att finna rätt väg även under dåkiga väderleksförhållanden. Detta gäller främst dem, som redan som barn vants vid att gå i vall med kreaturen. För dem som kommit som vuxna till byn, kan det vara svårare. Fru Björnevall har berättat att hon en gång skulle leta rätt på en bortsprungna ko. Det hann bli mörkt innan hon fann kon och hon visste inte hur hon skulle kunna ta sig hem. Kon förstod emellertid vad det gällde och gav sig iväg. Fru Björnevall, som inte kunde se någon stig, höll kon i svansen och kom på så sätt lyckligt hem.